

Kirkehistoriske Bidrag fra Tiden 1733-37.

Ved **H. F. Rørdam.**

Efterfølgende Smaastykker ere væsentlig af samme Art som dem, Pontoppidan har samlet, og indeholde ny Bidrag til Kundskab om aandelige Strømninger i de bevægede Aar i Christian VI's Tid, der i kirkehistorisk Henseende har saa megen Interesse.

1.

I Kh. Sml. 4. R. III, 65 er blandt andre Bidrag til Waisenhusets ældste Historie omtalt, at Præsten Ewald 1733 ansøgte Direktionen for Waisenhuset om Fritagelse for at betjene Skriftestolen. Hans Ansøgning fandtes ikke i Stiftelsens Arkiv, men er siden funden blandt J. L. Holsteins Papirer paa Ledreborg (Nr. 398 Fol.), hvorfra den hidsættes.

Deres Excellence, Høyædle, Høyærværdige etc.

H: Directeurer for det Kongel: Waysenhuus!

For de Høye H: Directeurer for det K. Waysenhuus maae jeg, efter at jeg længe, tid efter anden, mere og mere haver overvejet denne sag for Gud, give til kiende,

at jeg ikke finder mueligt at fare fort paa den sædvanlige Maade at absolvere en hver, som forekommer mig i Skriftestolen, og in specie med Haandspaalæggelse i den treenige Guds Navn at tilsige hver især sine Synders Forladelse.

Det er mig umueligt at kiende hver især saa nøye, at jeg kunde have nogen tilstrekkelig vished om deres Siels oprigtige tilstand for Gud, og at blive forvissed om, at de alle og enhver findes iblant de i sandhed gienfødtes tal; uden hvilket dog efter Guds Ord og Christi Lærdom ikke nogen især bør eller kand gives Forsikring om Naade og Synders Forladelse. Men skeer det alligevel, at man uden tilstrekkelig Forvisning derom forkynder enhver, som kun det begierer, Naade, Trøst og Synds Forladelse, i hvor vel man mangegange haver største Aarsag at tvivle paa deres sande Bodferdighed, Omvendelse og Gienfødelse, saa er det

1. jo at tiltage sig en Magt, som ingen Steds haver nogen Grund i Guds Ord, eller af ingen Exempel kand fremvises enten af Christo eller Apostlerne eller den første christne Kirkes Lærere, hvilke vel have trøstet dem, som de i Sandhed have funden at være bodfærdige med Evangelio, og raadet dem til Omvendelse, Troe og Alvorlighed i deres Christendom, men aldrig med eller uden Condition tilsagt nogen paa sin bare Bekiendelse og Begiæring sine Synders Forladelse, allermindst saadane, som have levet endogsaa i udvortes Synder, Lunkenhed, kiødeligt Sind og Affecter etc.

2. er dette jo den største Stytte for Hykleri og Bedrageri hos de allerfleste, ja hos alle dem, som ikke ere i Sandhed bodfærdige, ihvorvel de søge baade at indbilde sig selv og deres Lærere det, som paa denne Maade ved deres Bedrageri lader sig overtale til med en falsk trøst, som dem ikke tilkommer, at bedrage dem ydermere, og tilsige dem den Synds Forladelse, som endnu i den tilstand ikke hør dem til. Thi det er mere end nok bekiendt, at den eenfoldige og kiødeligsindede Hob meer seer paa den absolution, som hand tilsidst mener sig at faae, som den

hør(er) efter retsindige Læreres trohiertige Formaninger og Advarsler.

3. Herved nedbrydes og svækkes alle de Sandheders Kraft, som retsindige Lærere forelægger dem til deres egen Prøve og Randsagelse, hvoraf de aleneste kunde og burde komme til nogen Vished om deres Sjeles tilstand. Thi eftersom de mene sig i Skriftestolen at faae deres Synders Forladelse, saa gjøre de ikke mindste reflexion mere paa det Omvendelses Ord, som dem forkyndes, og kand ikke bilde sig ind, at det gøres behov at tage dem til Hjerter, eftersom de jo dog faar det, som de sig ynske, nemlig deres Synders Forladelse.

4. Paa denne Maade bliver retsindige Lærere, skjønt mod deres intension, dog som af en fornødenhed for Folkets Blindheds og Vanartigheds Skyld, og fordi de absolvere paa en Maade, som Christus ikke har lært eller befaleet dem, ja som er stridig med Christi Sind og Lærdom, et Middel og Redskab til deres tilhøreres Ubodferdighed, Lunkenhed, Søvnagtighed og Sikkerhed, i det saadane, som ej burde have mindste Forsikring om Naade og Synds Forladelse, dog af Præstens Ord ved Absolutionen ganske trøstigt styrke sig selv i den indbildning, at alting staar vel til med dem, og at deres udvortes Bekiendelse var en sand Omvendelse, deres selvgjorte troe og tillid en af Guds Aand virket troe, og deres lunkene Forsæt eller Løfte til at bedre deres levnet den sande Helliggiørelse o. s. f. og saaledes river de uden frygt og uden videre Betenkning Helligdommen til sig, som dog ey hør for hunde, og de Perler, som ey høre for Sviin.

5. Siele, som i deres Christendom endnu ey ret ere befæstede, forarges herved, og komme i den tanke, at der maaske ikke ligger saa meget Magt paa at tage saa nøye Vare paa deres Christendom, eller at forarbejde sin Salighed med Frygt og Bevelse; idet de see, at saadanne trøstes og absolveres uden Forskiel, som dog ere i en langt slettere tilstand, end som de; ja at Præsten forkynnder dem

Naade og Synds Forladelse, som dog efter hans egen Lærdom ikke burde trøstes med sligt.

6. Dette blir i ligemaade sande Guds Børn til en Forargelse, naar de seer, at uden Forskiel onde og gode, ja aabenbar ugudelige og rette Verdens Børn, ligesaavel som de, der af gandske Hierte søge at vandre for Guds Ansigt i Troe og Lydighed, faar Fortrøstning om Naade og Synds Forladelse, og bliver deelagtiggjorde i de hellige ting, da de dog mange gange er den sande giørlige Christendoms Foragtere og Forhaanere. Hvilket altsammen med mange andre onde ting, som heraf flyde, letteligen kunde i mange Maader forekommes, naar der kunde skee en liden Forandring i en Kirke-skik, som vel er af god Mening bleven vedtagen, men i Forfarenheden findes saa skammeligen at misbruges.

Men vil man sige, at absolutionen er at forstaae sub conditione veræ poenitentia, saa maae jeg enten udtrykkeligen i Skriftestolen sige dem det, at dersom de ikke ere saadanne i Sandhed bodferdige Mennisker, saa gavner Absolutionen dem saa aldeles intet, at de meget mere formere kun deres Skyld ved deres Hykləri; eller jeg maae ikke sige det.

Skeer det første, saa er min absolution i Sandhed ingen absolution, og den, som begiærer den, har deraf ikke nogen Forsikring om sin Synds Forladelse mere ved min Haands paalæggelse og absolutions formul, end som hand desforuden kand have, naar han efter det Omvendelsens Ord, som ham prædikes og foreholdes, prøver sig selv. Og er det derfor da en unyttig gierning, en Misbrug af Guds helligste Navn, som man forkynder absolutionen udi, den dog maaskee confitenten ingenlunde er værdig eller beqvem til at tage imod, og lige saa stor en Uvished for densamme, ja vel en større, end som han havde, før han kom til Skriftestolen. Ihvorvel det var hierteligen at ynske, at det maatte tjene de fleste til en større Uvished og til en Opvækkelse af Ubodfærdigheds og Sik-

kerheds Søvn. Dog er dette ingenlunde scopus af absolutions formula, og kand ey heller per se derved obtineres, men lettere forhindres. Thi de eenfoldige, vankundige, sikkere og uagtsomme Siele blive derved tilsidst gerne rolige og nok trøstede, at dem Haanden paalægges, og de høre absolutions formul, idet de fast troer, at dette er et vist tegn paa, at Læreren samtykker deres tilstand at være god. Derfor gavner denne conditionata absolutio aldeles intet, og er desforuden plat imod vor Kirkes Ritual, som siger, at jeg skal absolvere: non optando, nec addendo conditionem veræ poenitentiae; hvilken at efterleve vi dog med Ed have forbunden os til.

Skal man derfor lade conditionen borte, og absolvere saaledes, som Ritualet udkræver, saa agter jeg, at det er baade stridigt med Christi lærdom og retsindige Læreres Samvittighed, og tiener til at lyve i Herrens Navn, og at bedrage saa mange af Tilhørerne, som ikke ere i Sandhed bodfærdige, saa som tilforn er sagt.

Af disse og endnu flere Aarsager og Motiver, som jeg forbigaar, hvilke vel hidindtil som oftest have ængstet mit Hierte, men dog ved allehaande andre Forestillinger ere blevne gjorde kraftesløse, er jeg ved Guds Naade endeligen kommen til den visse Slutning, at det er ikke sømmeligt, at en redlig Christi tjener og troe Huusholder over hans hemmelige ting paa saadan sædvanlig Maade farer fort at misbruge Guds Navn og det hellige Forligelsens Embede. Derfor jeg i Herrens Navn haver besluttet ikke mere hermed at besmitte min for saadanne tings skyld beængstede og mig desværre anklagende Samvittighed. Men eftersom jeg dog med Ed haver forbundet mig til at rette mig efter Kirkens Constitutiones, og det i Fremtid vil falde mig umueligt at holde denne Ed; Saa er min ydmyge Bøn til de høye H: Directeurer, som have kaldet mig til dette Embede, at de ville tage min tilstand herudi og Christi Menigheds tarv, ja Guds og vor Herres Jesu Ære, hvis Sag dette er, til Hierte; og, paa hvad Maade mueligt blive kand,

frie mig fra denne Samvittigheds byrde, enten selv eller, om det ikke mueligt kand være, ved en aller underdanigst forestilling og intercession til Hans Kongel. Majestæt.

Dette troer jeg, at om jeg havde consensum superiorum, jeg skulde faa alle mine Tilhøreres Samtykke derudi, at handle med dem efter min Samvittigheds Overbevisning af Guds Ord, uden at bruge ved hver især Haandspaalæg-gelse og specielle application, da jeg ikke nægter nogen af dem offentlig eller i særdeleshed at undervise, advare, paaminde, straffe og trøste, som deres tilstand kand udkræve. Thi derunder lide de bodfærdige ingen Skade, som dog kand finde trøst nok af Evangelii Ord, som dem i den rette Orden bliver forelagt, i hvilken Orden de af gandske Hierte jo selv altid søge at findes. Men Ubodferdige og Hyklere kunde da eftertrykkeligen tiltales og afskrekkes fra deres syndige Veye. Og om jo nogen fandtes in statu tentationis, der behøvede en besynderlig Undervisning, trøst og application af Naadsens Ord, saa kunde der findes aparte leylighed nok til.

Den trofaste Konge og Menighedens Hyrde Jesus tage sig selv sin saa jammerlig fordervede og forstyrrede Menigheds tilstand til hierte, og være selv deres Forsvar, som alleneste ynske af gandske hierte at befordre hans Ære. — Jeg imidlertid venter, at de høye H: Directeurer gunstig overveye denne Sag og søge at frie mig fra en byrde, som længere at bære er mig utaaleligt og umueligt; og om det er Guds Villie, at jeg længer skal tiene Waysenhuset, da at sætte mig i den stand, at jeg kand med Frimodighed, og uden Samvittigheds Stød forestaa dette Embede. Jeg befaler Gud min Sag, som veed, at jeg herudi ikke søger mit eget, men det hvad hans er, og venter paa, hvad det behager ham, efter hans allene vise Raad, at gjøre med og af mig. Imidlertid ynskede jeg herudi med det første at faae nogen Lettelse, og at vide, hvad der er for mig at gjøre, eftersom Communionen forestaar, og jeg ey tør gaae der ind udi, før det kand skee paa en Maade,

som er ikke stridig med Christi Sind. Viisdommens og Herrens Frygtes Aand regiere i dette som i alle andre ting de H: Directeurers hierter til det, som meest kand tiene til Guds Ære og de mig anbetroede Sieles sande Velfærd. Jeg imidlertid forbliver med al respect

De høye H: Directeurers

tienstskyldigste tienere

Kiøbenhavn d: 21. Juny 1733.

E. Ewald.

Da den »Lettelse«, Ewald her søgte om, kun midlertidigt og under Frawens Modsigelse blev ham tilstaaet af Direktionen¹⁾, indgik han 11. Novbr. 1733 med et Andragende til Kongen, hvori han bad om Fritagelse for at absolvere andre end dem, om hvis Redelighed han var overbevist, »for at jeg ikke skal blive delagtig i fremmede Synder«, og foreslog i den Anledning en Udvej, som nu synes os ret naturlig, men den Gang var noget fremmed, nemlig en Sognebaandsløsning. Han skrev nemlig:

»Saa beder jeg altsaa D. K. Maj. allerunderdanigst, at D. K. M. for det første i Almindelighed vil tillade mine Skriftebørn, at de maa have Frihed til at gaa til Skrifte og Kommunion andensteds, hvilket desuden ej er usædvanligt hos de andre Menigheder, at man fra én Menighed gaar til en anden. Saa kunde det maaske ogsaa være heldbringende, om D. K. M. allern. vilde tilstede saadan Frihed, at enhver, som er bekymret for sin Salighed, for saavidt det ej sker af »eigenen Absichten«, men af Redelighed, kan gaa til Kommunion hos den Sjælesørger, til hvem han har mest Tillid, og som han mener er bedst til hans Opbyggelse, for med ham at forhandle om sin Sjæls Tilstand«²⁾.

Denne Udvej fandt dog ikke Bifald paa allerhøjeste Sted; men derimod greb man til at paalægge Ewald at

¹⁾ Exner, Efterretn. om det Kgl. Vajsenhus, S. 19. L. Koch, Kristian VI's Historie, S. 157.

²⁾ Efter en tydsk Oversættelse i Wernigerode Arkiv (Heibergs Saml.).

holde en Kapellan, der kunde udføre de Forretninger, han ikke selv dristede sig til, hvorom er fortalt i K. S. 4. III, 65 ff.

Ewalds Andragende synes for øvrigt at have givet Anledning til, at Kongen afkrævede hver af sine tre Konsulenter i kirkelige Sager, Bluhme, Söhlenthal og Stolberg, Betænkning over Skriftemaalssagen i Almindelighed. Bluhme indleverede, som den første, sine »Unvorgreifliche Gedancken vom Beicht-Wesen und den dabey vorfallenden Gewissens Scrupeln, in Frag und Antworten verfasst«. Skjønt han heri indrømmede de Misligheder, der fandt Sted ved den sædvanlige Betjening af Skriftestolen, tog han den dog til en vis Grad i Forsvar, men gjorde Forslag til dens Forbedring¹).

Söhlenthal ytrede angaaende Bluhmes Betænkning, at han vel fandt Slutningen god, »mir deucht aber, das da der Author den Beichtstuhl so beschaffen findet, als er ihn da beschreibet, so hätte er die Mühe sparen können ihn so weitläufig zu defendiren«.

Stolberg, der ikke var ganske enig med nogen af de fornævnte, formente dog, at Bluhmes Betænkning var vel overvejet, og en Del af Söhlenthals Indvendinger mod hans Bevisførelse besvaredes.

Da Konsulenterne ikke vare enige, synes Kongen at have forlangt en ny Erklæring. Bluhme formulerer saa nærmere sit Forslag til Skriftestolens Forbedring i »Bedencken betreffend die Misbräuche des Beichtstuhls und deren Abstellung«. Söhlenthal finder Bluhmes Forslag utilstrækkeligt: »Saa længe Absolutionen forbliver almindelig og formularisk, er al Hjælp »Schein- und Schatten-Werk«. Altsaa mere Undervisning, og bort med den bestemte Formular. Stolberg skriver: »Dieses andere Bedencken, den Beichtstuhl und dessen Misbräuche betreffend, ist freilich,

¹) Bluhmes Betænkning, der er meget lang, findes i Ark. i Wernigerode. Det er vistnok den samme, som nævnes ovf. S. 159 Not.

wie der Herr Baron v. Söhlenthal geurtheilet, viel zu generel, und kommt auf die Hauptsache nicht. Denn wenn alle die vorgeschlagene Anstalten angeordnet würden, bliebe doch der härteste Knoten, wie man sich gegen die beichtenden selbst, die von so mancherley Beschaffenheit sind, recht zu verhalten habe¹⁾.

Nogen Enighed opnaaedes altsaa ikke, og Følgen blev, at Kongen heller ikke foreskrev nogen ny almindelig Regel med Hensyn til Absolutionen. En saadan krævede nemlig en Ritualforandring, og skjønt der fra 1735 af var megen Tale om en saadan, og der vel ogsaa arbejdedes derpaa, endte det hele dog med, at Christian VI lod det blive ved det gamle²⁾. Derimod fulgte han det Raad, som Stolberg i sin Tid havde givet ham i følgende Ord³⁾:

»Die Sache selber betreffend, so leuchtet mir immer mehr ein, wie nöthig I. K. Maj. gute, fromme Prediger haben, und bitte desfalls allerunthänigst keine Zeit zu verabsäumen. Mit dem Baron Söhlenthal bin ich in dem Beichtwesen nicht einerley Sentiment. Wenn man was gutes ausrichten will, muss man nicht mit Ceromonienwesen anfangen, und ist nur an die beklemte Geistlichkeit eine Declaration nöthig, von dem Rituale conditionale absolviren zu dürfen, wenn sie desfalls bey I. K. M. sich melden«. — Det er faktisk den Udvej, som er brugt indtil denne Dag af mange Præster, om end den kirkelige Øvrigheds Tilladelse just ikke altid er erhvervet.

2.

I Aaret 1732 kom den 25aarige Grev Henrik (VI)

¹⁾ Heibergs Uddrag fra Ark. i Wernigerode.

²⁾ Helveg, Kirkens Hist. eft. Ref. 1. Udg. II, 95 ff. 2. Udg. II, 67 ff.

³⁾ Udateret Koncept i Ark. i Wernigerode, hvor ogsaa findes fra Stolbergs Haand: »Kurtzer Entwurf einiger Gedancken, wie der Beichtstuhl sowohl als die Dispensation des H. Abendmahls dergestalt einzurichten und zu handeln sey, dass ein rechtschaffener Knecht Gottes dabey ohne Quaal und Verletzung seines Gewissens bestehen könne«.

Reuss her til Landet¹⁾. Han var en Søn af A. H. Franckes Ven, den fromme Greve af Reuss-Köstritz²⁾, og tilhørte ligesom Forældrene den pietistske Retning. I Arkivet i Herrnhut findes en Kopi af følgende Brev fra den unge Grev Reuss til Greven af Castell³⁾, dat. Kjøbenhavn 18. Okt. 1733. Brevet giver et interessant Indblik i Forholdene kort efter Chr. VI's Hjemkomst fra Norge, paa en Tid, da baade Grev Stolberg-Wernigerode og Herrnhuterer A. G. Spangenberg, der i deres theologiske Standpunkter afveg ikke lidt fra hinanden, befandt sig i Kjøbenhavn. En Oversættelse af Brevet hos Lundbye, Herrnhutismen i Danmark, S. 53, synes at hvile paa en mindre god Text, da nogle Fejl have indsneget sig i den.

Extract Schreibens von VI^{te} Gr. Reuss, d. d. Copenhagen d. 15 8br. 1733, an Gr. v. Castell.

Touchant l'affaire du Comte Zinzendorf j'en ai été suffisamment éclairci par le Comte de Stolberg. Aussi ai je été present aux conferences, qu'il a eues avec Mr. Spangenberg. J'ai admiré la solidité et la douceur, avec la quelle ils ont disputé, et je suis persuadé, que il ne sera point sans effet. Le Roi fait imprimer un edit, ou il est defendu de precher a l'auenir contre les Pietistes. Quoique cet edit ne soit pas encore publié, les Ecclesiastiques commencent pourtant deja à se decrier publiquement contre ce venin heretique. Ils refusent d'obéir au Roi, puisque dans le spirituel ils ne dependoient que de Dieu. Ce fera l'occasion, ou on verra, que ce sont les Orthodoxes, et non pas les Pietistes, qui s'opposent aux ordres du Roi, et qui per consequant sont nuisibles à la Souveraineté. Enfin tout est icy en crise, et tant ce que j'en ose ercrire est, que peut être Vous entendrez en peu de tems de grands changements (etc.).

¹⁾ D. biogr. Lex. XIV, 19.

²⁾ Kh. Sml. 5. IV, 610.

³⁾ Kh. Sml. 5, III, 815.

3.

Til de overilede Embedsbesættelser, som Christian VI af og til foretog, maa vistnok regnes hans Kaldelse 1733 af Præsten N. Dorph fra Vang i Norge til Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, der førte til, at Kongen, vistnok for atter at komme af med ham paa en sømmelig Maade, nogle Aar efter (1738) maatte gjøre ham til Biskop i Christiania, efter at Dorph i Mellemtiden sidst havde været Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn og Stiftsprovst¹⁾. I følgende Brev anbefaler han sig til Biskop C. Worm.

Højædle og højærværdige
højgunstige Hr. Biskop!

Iblandt de store og mange Benaadninger, hvilke vor allernaadigste Konge haver allernaadigst behaget at tillægge sine Undersaatter i Norge, som i dette Aar ere blevne glædede ved deres kongelige Majestæters allernaadigste Nærværelse, erkjender jeg med allerunderdanigste Ydmyghed den at være iblant de største, som hans kongl: Majestæt allernaadigst haver tillagt mig, idet jeg uden min ringeste Ansøgning er bleven kaldet og beskikket til at være Guds Ords Lærere for Christi Menighed til St. Nicolai Kirke udi Kjøbenhavn, til hvilken store Naade det derforuden haver allernaadigst behaget hans kongl: Maj: at legge denne, at mig efter gjorde allerunderdanigste Ansøgning er allernaadigst permitteret at forblive i Norge indtil førstkommende Foraar, paa det jeg kan have Tid til at samle og afgjøre de til min Nedflyttelse fornødne Ting. Dette fordrister jeg mig herved allerydmygeligst at anmelde Deres højædle Højærværdighed, og derhos allerydmygeligst udbeder mig Deres højædle Højærværdigheds gunstigste Patrocinium, paa det jeg derved maatte finde Oplysning til at forstaa det, jeg ikke kan vide, og Bestyrkning til at forestaa det, jeg ikke

¹⁾ Se Dorphs karakteristiske Brev til Biskop And. Wøldike i Viborg angaaende sine Forflyttelær i K. S. 5. III, 213 ff.

formaar, saasom jeg efter underdanigste Pligt skal ved Guds Aands Bistand beflitte mig saa at forholde mig i det mig allernaadigst anbetroede Embede, at jeg maa finde Sted iblandt Deres højædle Højærværdigheds Clericie, og ikke aflade at bede, at Gud ville velsigne Deres højædle Højærværdighed i mange Aar med fuldkommen Sundhed og Styrke til sin Ære og sin Kirkes bedste, forblivende udi største Submission

højædle og højærværdige,
højgunstige Hr. Biskops
allerydmygeste Tjener og Forbeder
Niels Dorph.

Wangs Præstegaard d: 21. Oktobr. 1733.

4.

Man har mangfoldige Breve vedrørende kirkelige Forhold, udgaaede under Geh.-Raad J. L. Holsteins Navn i hans Egenskab som Oversekretær i Kancelliet¹⁾; om de alle ere konciperede af ham selv, er vel et Spørgsmaal, men i ethvert Tilfælde ere de ikke skrevne med hans Haand. Det interesserede mig derfor en Gang at finde nogle faa til Biskop Worm stilede Breve fra Holsteins Stiftamtmandstid, skrevne med hans egen Haand og endnu bærende Præg af, at han ikke var ganske sikker i Behandlingen af det danske Sprog, hvad han dog senere blev. De have Karakteren af Privatbreve, og med Undtagelse af det sidste skrive de sig fra den Tid i Aaret 1734, da Holstein var paa sin Bryllupsrejse til Vrejlevkloster²⁾. Da nogle af Brevene savne Datering, er det usikkert nøjagtig at angive den Orden, hvori de bør stilles.

¹⁾ Næmlig i »Oversekretærens Brevbøger« i Rigsarkivet.

²⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 178—9. I D. biogr. Lex. II, 43 siges, at Holstein holdt Bryllup 1733. Nærværende Breve vise, at 1734 er det rigtige Aar, som det ogsaa angives i Adels-Aarbogen.

a.

HøyÆdle og HøyÆrværdige Herr Biskop.

Kongen hår befalet mig meegen (!) alvorligen, at jeg skulde tillige med Eders HøyÆrværdighed see dertil, at den Sag imod Mad. Wulff kom til ende, saa snart mueligt er¹⁾, og kunde vi vores Betænkning in forma sententiae efter H. K. M^s befaling tilskikke hannem til allernaad: Aprobation. Som jeg nu ey tvifler, at Eders HøyÆrv. hår faaet j dag Provstens²⁾ Svar, saa venter jeg vores relation til Kongen med det første til Wreilefkloster p. Aalborg, thj som De vide mine Tanker herom, saa skulde jeg formeene, at Ed. HøyÆrv. kunde nok straxen underskrive originalen, fordj tiden kunde vindes derved.

Jeg har funden mangfoldige tiggere paa Veyen, og fortienet Willumsen³⁾ nok een erindring; thi der j egenen vare de fleeste. Vi maa være betænkt derpaa, at det ey tager overhaand igien, og vil jeg udbede mig deres gode betænkning, og hvad for Anstalter derom kand gøres før j veyen (!), thi mand maa ej bie dermed, ellers er der ingen Raad til. Jeg forbliver med al estime og consideration

Eders HøyÆrværd^s
Tienstskyldige Tiener
J. L. Holstein.

b.

HøyÆdle og HøyÆrværdige Herr Biskop.

Jeg finder det høy fornøden, at der skeer een allerunderdan. Forestilling til Kongen om at forebygge dend at frygtende Indførsel i Herlufsholms Gods. Vilde Eders Høy-

¹⁾ Denne Sag gjælder vistnok de mod Mad. Wulfs under den store Kommission ang. de pietistiske Stridigheder i de første Maanedet af Aaret 1734 rejste Beskyldninger.

²⁾ M. Morten Reenberg.

³⁾ Formodentlig Jørgen Willumsen, Ridefoged i Sørø Amt.

Ærv. forfatte en Project dertil, saa skal jeg søge Leilighed
at tale viidere derom med Eders HøyÆrv. Jeg forbliver
Eders HøyÆrværd.

Tienstberedvilligsts Tiener
J. L. Holstein.

c.

Wreilefkloster d. 12. May 1734.

HøyÆdle og HøyÆrværdige
Høytærede Herr Biskop!

Deres Høyærværd: ærede Skrivelse af d. 4. hujus har
jeg vel erholdet tillige med vores allerunderdanigste Fore
stilling til Kongen om den beviste Sag¹⁾; Jeg finder slet
indtet imod alt det, hvad Eders Høyærværd: skriver mig
derom, derfor har jeg ogsaa straxen befordret det til deris
Kongel. Maiest., mens om Kongen nu aproberer Vores al-
lerunderdanigst Forslag, saa bliver det første Spørsmåale,
hvem der skal være actor i denne Sag, og føre Sagen
imod Forpagteren Hans Møller. Jeg seer ingen anden der-
til end Fiscalen eller Provsten, som har indberettet alt
dette, og vil jeg udbede mig herom deres tanker med det
allerførste.

Ved Kongens Hiemkomst vil jeg haabe at Amtsbetien-
terne sørger derfor, at Herskabet ey bliver overløbendes
af de omløbende bettler, thi jeg har talt med Dem derom,
men mand skulde vel giøre rette Anstalter, hvor saadanne
bettler kunde hensettis, forat arbeide og fortiene deres Un-
derhold, og har jeg slet indtet imod Eders Høyærværd:
project at sætte dem til Møen²⁾, om det ikkun behagede

¹⁾ Gjælder vistnok Herlufsholm, for hvilken Stiftelse Holstein og
Worm 18. Januar 1732 vare blevns beskikkede til at »paatage sig
Bestyrelsen i Skoleherrens Sted«, men hvor de økonomiske For-
hold vare i fuldstændigt Forfald.

²⁾ D. e. i det der nys oprettede Tugthus i Stege. En sørgelig Ud-
vej! De gjentagne Klager fra hin Tid over det Overhaand tagende
Tiggeri, som Kongen skulde forskaanes for at besværes af, vidner
om den store økonomiske Elendighed, som den Gang herskede
blandt Almuen i By og Land.

Dem at give mig nogen nærmere efterretning og bedre Oplysning, hvorleedes De formeener, at det kunde lade sig giøre.

Jeg takker Eders Høyærværd: for deres gode Ynske til mit forehavende; brylluppet er fastsæt med Guds Hielp her j Kirken til d. 18. hujus, og skal jeg siden snart tænke paa min Hiemreyse, saaledes at jeg vist for Pintsedag skal være hiem igien. Jeg forbliver altiid med meegen consideration

Deres Høyærværdigheds
Tienstskyldige Tiener
J. L. Holstein.

d.

HøyÆdle og HøyÆrværdige
Herr Biskop.

Jeg har j gaar efterseet alle documenterne angaaende H. Jægers Sag¹⁾ tilligemed Eders Høyærv: forfattede og mig tilsendte votum derudj. Men jeg seer ikke, at H. Nicolaj Jæger kand dømmis under Gen: Fiscals tiltale, som een, der har voren H. K. M. befaling ulydig; Jeg vil ej entrere j Sagen selv, thj saa synes mig, at per sanam consequentiam sec: pag: 869. Art: 4. Amtmanden ej eengang kunde tillade deslige Sager paa dend tiid, men jeg vil ikkun blive derved, som Ed: Høyærv. tager Sagen, og saa maa jeg frit bekiende, at jeg er af de tanker, at den første Kongel. befaling af d. 28. Nov. 1732 er ophævet eller formildet ved den senere befaling af d. 6. Febr. 1733, som henviiser Sagen til Landemodet, hvilken ogsaa er udkommen efter Præstens demonstration, derfor seer jeg ikke, at hand har forseet sig imod Loven L. 1. C. 1. Art. 6. og kand ej derefter dømmes. Jeg tilstaaer gierne at Præsten havde anderleedes kunde føret sig op j denne Sag, og at han

¹⁾ Om Sagen mod Nic. Jæger, Præst i Elmelunde, findes udførlige Efterretninger i Kh. Sml. 4. R. V, 213 ff., som suppleres med her-værende Brev, der viser, at Holstein har holdt sin Haand over Manden.

ikke har tagen de foreskrevne gradus admonitionis j agt, som det sig burde, og derfor maa hand ogsaa til rette settis, men efter foregaaende fundament ej tiltales af Gen: Fiscalen, hvilket jeg ej ønskede af adskillige Aarsager. Jeg er derfor af dend meening, at saasom hand ej har observered de foreskrevne gradus admonitidnis, men af egen autoritet formeenet disse folk lønlig Skriftemaal, siden saaledes givet Anledning til denne proces, og endelig j visse maader har talet Landets Øvrighed for nær, at hand burde give 12 R^r til Amtmands Sterfboe og 20 R^r til de fattige Præste Enker, og for resten bliver jeg gandske eens med Eders Høyærv: Jeg ønsker af mangfoldige Aarsager, at dette finder Ed: Høyærv: aprobation, og at vj kunde komme ud af denne Sag. Jeg er altid

Eders Høyærv.

dienstberedwilligste Tiener

d: 22. Jun. 1734.

J. L. Holstein.

5.

Da den separatistiske Bevægelse i Kjøbenhavn havde faaet Vind i Sejlene ved de i K. S. 5. IV, 48 ff. omtalte Svenskeres Besøg i Efteraaret 1734, maa der fra en eller anden Autoritet (maaske Kongen selv) være udgaaet de fire nedenfor anførte Spørgsmaal til flere, som antoges at kunne give Besked om Sagen. En Besvarelse af Spørgsmaalene fra en Mand, der betragtede Separatisterne med Sympathi, er meddelt i K. S. 5. IV, 51 f. Senere er en anden Besvarelse af Spørgsmaalene funden blandt J. L. Holsteins Papi-rer paa Ledreborg (Nr. 398 Fol.), som her følger.

1. Was sind die jetzigen Separatisten für Leüte?
2. Wie weit gehet ihr Separatismus? Verlassen sie auch ihren bürgerlichen Stand?
3. Haben sie auch besondere Lehr-Sätze, und wie lauten sie?

4. Wie ist ihr Leben und Wandel beschaffen, und wohin wenden sie sich?

Paa disse Spørgsmaal findes følgende Svar:

1. Hvad de nuomstunder Separatister ere for Folk, da ere de meste unge Personer, som Studenter, Haandværksfolk, Skriverskarle og Krambosvende, tilligemed andre, som Koner og Piger af Borgerstanden, saa og (som siges) nogle Borgere, som vel blive ved deres borgerlige Næring, naar den er saa beskaffen, at den kan øves med en god Samvittighed til en daglig og ringe Nødtørfthighed foruden at gjøre Uret; men mestendel saadanne Kunster og Haandværker, som tjene til Pragt, Hoffærdighed og Yppighed, disse abandonnere en Del af dem.

2. Separere de sig fra den nu brugelige Kirketjeneste fast udi alle Ting, og holde sig alene til den hellige Skrift, uden at regardere noget paa den Augsburgske Confession. Men hvad Troens Artikler angaar, da tro de lige med de andre Lutherske efter det Niceniske Concilium.

3. Saa og foragte de den udvortes sig tilregnede Christi Fortjeneste og holde sig alene til den indvortes Christi væsentlige Retfærdighed, som de sige er den indvortes nye Fødsel, hvorom meldes Joh. 1 v. 13. Saa og sige de, at den saakaldede sacramenterlige Nadvere er ikkun indstiftet af Christo som til hans Ihukommelse, Døds Forkyndelse og til en Kjærligheds Forbindelse imellem Christi Lemmer, og vægre dennem ved at søge Salighed udi det samme. Men det Christi Ord: Det er mit Legeme etc., det hentyde de alene paa det aandelige og levende Himmelbrød, Joh. 6. De nægte og den Ugudeliges Lærdom til Saligheds Nytte, og uden det holde og haardt over ikke at gjøre Ed, saasom de paastaa, at det gaar imod Christi Befaling og Bud.

4. Deres Liv og Levned er godt og ustraffeligt efter Christi og den hellige Skrifts Indhold, og klæde sig slet og ringe en Del af dem. Ikke heller vides, at de have udi Sinde at vende sig til nogen anden Sect eller Religion,

ikke heller til noget andet Sted, end hvor de maatte tolereres, saasom disse ikke holde nogen Forsamlinger, men enhver af dem for sig selv frygter Gud, saa vidt han bedst kan. — Dette er det alt, hvad man af dem har kunnet bringe udi Erfaring.

6.

Ovenfor, S. 164 ff, er der meddelt nogle Efterretninger om Vartovspræsten Ole Hersleb, angaaende hvis Skjæbne efter hans Bortgang fra Embedet Efterretningerne kun ere sparsomme. Blandt de Afskrifter, Heiberg har erhvervet fra Arkivet i Herrnhut, er imidlertid fundet en Rejseberetning fra den bekendte Herrnhuter Gert Hansen, skreven i Januar 1736, hvori Herslebs Ophold i Halle omtales og Bidrag ydes til hans Karakteristik. Da Beretningen ogsaa i andre Henseender ikke er uden Interesse, skal den her i sin Helhed meddeles.

Fernere Nachricht von Pipers und Hansens Reise bis nach Herrnhut.

Von Flensburg gingen wir auf Husum, da fanden wir Brüder. Der das Wort unter ihnen führte und wird immer besucht von den andern, der gefiel uns am schlechtesten; die andern waren herzlicher, einfältiger, und nahmen eher so was an, waren auch in ihren Worten kräftiger, da hingegen der das viele Wissen hatte, redte leere Worte ohne Nachdruck und Herzlichkeit. Da fürchtete ich mich wiederum vor dem vielen Wissen und so weiter. — In Friederickstadt trafen wir die schwedischen Brüder an¹⁾; sie nennen sich Freunde, die hatten uns gern bei sich, arbeiten nur für sich, nicht für andre ausser ihre Gesellschaft, nicht um Lohn, wollten angesehen sein wie die Jünger Christi, die nichts mehr mit der Welt zu thun hat-

¹⁾ Af K. S. 5. IV, 71 fremgaar, at Gert Hansens og Dines Pipers Ophold hos Erickssons Selskab i Frederiksstad varede fra 12. til 17. Januar 1736.

ten, und lassen sich vom Heilande lehren; da wünschte ich ihnen, dass sie auch wirklich in seiner Schule sein möchten, und hernach wie die Jünger seine Zeugen werden. Das war ihnen lieb, so möchten sie es gern; aber wenn man Einwendungen machte wider ihre Sachen, war nur Streit da. Sie wollen innerlich zu schaffen haben an ihnen selbst. Da warnte ich für wilde Gedanken, für leere, unnütze Phantasien, und wenn sie nicht mehr Gnade und Kraft hätten innerlich zu arbeiten, sie doch probiren möchten, durch äussere Arbeit den unnützen Speculationen zu wehren. Das nahm man auch an. Es werden nicht viele unter den 89 Seelen Grund haben, doch sind einige liebe Seelen darunter. Gottes Fürsorge sei über sie, im wenigsten, dachte ich, sind sie des Brots so wohl wert, als alle die, welche man überall bleiben lässt. Sie wollten, wir sollten an sie schreiben.

In Horst, 5 Meilen jenseit Hamburg, fanden wir unsere Brüder Conrad Lange, Waiblinger, Philipp Dill etc. sie waren, wie sonst die Herrnhuter, ordentlich, still, einträchtig. Der Pastor Christensen hat ihnen eine Stube eingeräumt in einem Armenhaus, und herbergt sie des Nachts in seinem Hause. Der Mann war mir zur Lehre; es ist bei ihm was Gutes gewesen, aber nun kommt er nicht damit aus bei den Brüdern, sie lassen ihn gern im Frieden, aber er kann sie nicht ansehen und anhören, ohne dass sein Grund ja dadurch muss gerüget werden. Er wollte ihnen dienen und behülflich sein, und muss doch in seinem Herzen was von ihnen leiden, möchte deswegen nicht allzugern sie bei sich haben. Es ist wohl nicht anders, als dass man muss böse werden, wenn man so lange ist gutscheinend gewesen, auf dass man sich selbst recht mag kennen, fühlen, beugen, elend und klein werden, und aufs neue ein armer Sünder werden, wie von Anfang, und dem Heiland seine Ehre und Gebühr geben.

In Hamburg lernte ich aus der lieben Schäferin, einer Schneiderwitwe, ihrer Erzählung von ihrer Bekeh-

rung, wie der Heiland sich selbst der Seelen darbietet, um unser Stab, Gerechtigkeit und Hülfe zu sein, an den wir uns allein halten können. Hernach hatten wir einen trocknen Weg ohne Brüder bis Magdeburg, wo wir Steinmetz¹⁾ sahen und hörten, aber gingen nicht zu ihm; er wusste Dinge zu reden, die zum Grunde gehörten, aber wie er nach 20 Jahren noch muss in solchem Kampf stehen wider die Sünde, das hörte ich nicht gern. Da wir noch bei Satza waren, war das merkwürdig: wir liefen in der Irre bei finstrer Nacht und dreckigem Wege, da rief mir ein junger Knabe mit Weinen zu; wir wurden also ihm zum Trost, er aber mir zum Wegweiser bis durch das Thor; da war der Stadt Syndicus bei der Hand, und als er unsere Pässe gesehen hatte, ging er mir selbst mit seiner Leuchte vor bis an das logement, wollte uns auch selbst aufgenommen haben. Da machte der Heiland uns eine Ehre, aber es hiess bei mir nichts, denn es war nicht des Syndicus seine Sache, der Heiland spielte mit uns. In Schortewitz bei Mag: Sommer fanden wir Bruder Oettinger; er sagte, er hätte zwar dem Hrn: Grafen versprochen nach Herrnhut zu kommen, aber diesmal findet er sich geschickter für die Studenten in Halle, wo er wilens ist über die Bibel cursorie zu lesen. Zu seiner Zeit wird er wieder zu uns kommen.

Wir gingen auf Halle um Herzlebs willen; Bruder Piper war zwar nicht geneigt dazu, aber dieweil ich immer Herz dazu hatte, loosten wir, und kriegten: »Ja«, es ging auch gar gut da. Br: Piper hatte Zahnschmerzen, und hielt sich deswegen zu Hause; inzwischen war ich bei Verschiedenen. Baumgarten²⁾ liebt unsre Gemeinde, hält seine Stunden hübsch genug, und nicht ohne Segen; aber immer Schade, dass die schönen Wahrheiten werden nur gesagt, und die Seelen an dieselben nicht geleitet. Ja

¹⁾ Se K. S. 5. III, 786.

²⁾ Siegmund Jacob B. se Nielsen, Kirkeleks. I, 238.

auch bei so schönen Wahrheiten dächte mich, dass Gott und Christus ward nicht recht verkläret, denn man hört vieles vom Christenthum und von Uebung der Gottseligkeit, aber ich fürchte sehr, dass der Grund, die lebendige Erkenntnis im Herzen von Gott selbst und Seinem lieben Sohn, sei nicht da, wie es billig sein sollte. Herzlieb war gar kindlich, hat in Halle vieles gelitten; er meint, sie haben ihm Halle sauer machen wollen; ihn dächte, als er in Herrnhut war, dass er mit Fleiss auf allerhand Proben von den Brüdern ward gesetzt, und dass er also nur musste leiden und Geduld haben und zu allem stille schweigen, welches er zuletzt nicht vermocht hat; er wäre bei solcher Geduld bald von Sinnen gekommen. Durchs Loos ging er weg. Nachdem hin und wieder alles ward durchgeredt, kann ich mit Wahrheit sagen, ich spürte rein kindliche Liebe in seinem Herzen gegen Herrnhut; und er hat gewünscht, von ihr angefasst zu werden; er meinte, sie hatten ihn ja unter sich, sie hätten alles aus ihm machen können. Er gestand, er wäre hochmütig, eigensinnig und sehr unordentlich, aber er verliess sich bei diesem allem auf seine Redlichkeit, und dass er in einer Gemeinde war, die ihn entweder wegweisen oder verbessern sollte. Nun redte er vielmal davon, dass er wollte mit mir gehen, aber mein Herz stimmte nicht völlig da mit ein, und da wir loosten, hiess es, er soll bleiben, wo er ist. Doch denkt er nach Herrnhut zu kommen, wenn der Heiland ihm's zu seiner Zeit gönnen will.

Ein paar Brüder aus Halle, die uns begleiteten, und einige in Leipzig wollten, man sollte ihnen die Sache von Marschall deutlich machen, wie es doch möglich wäre, dass man solches von Herrnhut hören könnte. Da hiess es: man hat ihn eingeladen, man hat ihn länger aufgehalten, als er selbst wollte, und man ist doch so gar unzufrieden damit, dass er der Gemeinde Unkosten verursacht hat, etc. Man hat unter einem fremden Namen und als von einem andern Ort Briefe geschrieben, und das nicht

an ihn selbst, sondern erst an die Arnoldin Warnung gethan, wenn Leute wollten auf Unkosten der Gemeinde es machen wie der Hr: Marschall; darnach einen andern Brief geschrieben an einen andern, welcher, wenn man einfältig wollte handeln, sollte an Marschall selbst geschickt werden. So hiess es daselbst. Ich ging zum Marschall und liess ihn mir alles erzählen. Da fand sich's, dass er in der Erzählung dieser Sache ist zwar unvorsichtig gewesen, aber bei andern lautet es nur härter als aus seinem Munde; er hat die Gemeinde zärtlich lieb, er sah es alles für eine Probe an von dem lieben Heilande; er hofft, er würde sich noch besser darinnen finden. Nachdem er in einem Brief dem Hrn: Graf alles selbst erzählet, und wiederum Antwort gekriegt, hat er's weiter niemanden erzählet.

Wir logirten bei Mag: Philippi; Herzleb brachte uns zu ihm. Piper blieb zu Hause wegen seiner Zahnschmerzen, und ich ging zum Dr. Wibacker. Nachdem er Mag: Philippi und mir erzählet hatte, was für eine Erklärung er über das XI Capitel an die Corinther im 1ten Brief wollte ausgehen lassen, und wollte die Raben, die den Herrn anrufen¹⁾, nicht natürliche Raben sein lassen, dieweil er meinte, es könnte nicht wahr sein, dass die Gott anrufen; und durch die Creatur Röm: 8., die sich mitsehet und mit in Aengsten ist und der Eitelkeit unterworfen ist, wollte nicht andre Creatur verstehen als die Engel alleine. Da sagte ich: er sollte nicht so geschwind mystisch sein, sondern uns, die wir noch so vernünftigt handeln, eine Leiter geben erst, worauf man steigen könnte zu seiner Mystic, er sollte erst das stehen lassen, was jedermann bald siehet und wahrnimmt, hernach könnte er seine Sache dazu setzen und weiter gehen.

Mag: Philippi that uns viele Liebe, behielt uns 2 Nächte bei sich, redte im Anfang als der, die Form hat, was zu wissen wäre, aber hernach verachtete er nicht das geringe, was wir ihm sagen konnten.

¹⁾ Ps. 147, 9.

Nun kommen wir wieder zu unserm Herrnhut; nehmet uns in eure Ruhe und Arbeit wieder ein, in eure Liebe und Gebet und Danksagung. Ich hoffe, dass ich nun schmachtend bin, nun labe und fülle mich mein Heiland und seine liebe Gemeinde.

Ich muss noch ein Wort schreiben, was ich bei der gemeinschaftlichen Reise gelernt habe. 1., Die Eigenschaften, worinnen Brüder von einander am meisten unterschieden sind, mögen zur Harmonie kommen; also muss ich meinen Bruder nicht richten, oder nach meinem Sinn zurechte machen, sondern lieben und tragen, und gerne sehen, dass ein Bruder andre Eigenschaften habe als ich. 2., Ich habe bisweilen mir was angenommen von meinem Bruder, welches ich darnach habe erfahren, es sei entweder sein Fehler oder seine besondere Gabe, und bin also darauf gebracht, dass ich für meine Person muss durch die Gnade das werden, was ich werden soll; werde ich durch Nachäffung einem Bruder gleich in etwas, das fällt wieder weg als eine Sache, die in mir keinen Grund noch Wurzel hat. Der Heiland will sich selbst in einem jeden bilden. 3., Verschiedene Höhen habe ich bei mir erkannt; aus verschiedenen Dingen habe ich Höhen gemacht, dieselbigen wird die treue Liebe wahrnehmen, und mir noch die übrigen zeigen, denn ich hasse nun von Herzen alle Höhen, denn ich habe auf der Reise deutlich verstanden, wie der liebe Heiland ist auf keine Höhe gestanden, sondern bei aller seiner Vortrefflichkeit ist von Herzen demüthig gewesen. — Solcher Sachen hätte ich mehr zu erzählen, aber ich breche ab, und sage, wie ich meinen ganzen Zustand befinde: 1., Einigermassen werde ich nüchtern von den Stricken des Satanss und sehne mich nach einer solchen Erlösung, da der liebe Heiland mich frei machet zu seinem völligen Eigentum, worin er allein mit seiner Gnade waltet. 2., befinde ich fast immer, wie der Vater unsers Herre Jesu Christi, und Sein lieber Sohn will in mir sich verklären ued lebendig sich zu erkennen geben,

worinnen die liebe Gemeine mir forthelfen wolle mit ihrem Gebet und mit der Gnade, die in ihr ist.

Der grosse Gott, und unser Heiland, sei gelobet in der Gemeine, Amen.

Naar det ovf. S. 200 er sagt, at Ole Hersleb forblev ugift, saa er det ikke rigtigt, da en af hans samtidige, Litteraten Wille Høyberg, meddeler den triste Efterretning om ham, at han »siden efter Hjemkomsten til Fædrelandet giftede sig med en gemen og vanfør Kjærling og gik omkring som en halv Stodder«¹⁾. Af Trinitatis Kirkebog fremgaar, at han ved sin Død 1760 var 67 Aar gl. Derefter bliver vel hans Fødselsaar 1693, hvad der passer med Aldersangivelsen i Univ.-Matriklen²⁾.

7.

Om religiøse Forhold i Kalundborg er fundet følgende Vidnesbyrd fra den bevægede Tid.

Den veldømmende Læsere Jesu Fred og Kjærlighed!

Efter korte hafte Samtaler med Christen Rasmussen, ærlig Borgermand i Kalundborg, som beklager sig, af sin Sognepræst, Hr. Peder Paludan, at være beskyldt for et galt Menneske, kan ej andet for hans nærværende Tilstand efter min Samvittighed og Skjønsomhed bevidnes, end at han jo har en naturlig Forstand (saa vidt et naturligt Menneske kan fatte, dømme og slutte), eftersom han efter sin Tilstand for Sjælen veed at tage imod det Sandheds og Saligheds Ord, hvilket jeg efter Guds eget aabenbarede Ord foreholder ham om Menneskens dybe Fordærvelse, om Oprejsning ved den Herre Jesum, om Saligheds Midler og om Omvendelses og Troens Orden, hvilken Orden han be-

¹⁾ Rahbek, Hesperus IV, 106.

²⁾ Disse Bemærkninger skyldes Hr. Pastor A. Jantzen.

klager at have forhen saa lidet hørt om. Dette bevidnes efter Begjæring af

*Andreas Knie*¹⁾, S. S. Minist. Candidato.

Testerer jeg iligemaade *Lauge Baggesøn Rold*,

Philos. Baccal.

Kjøbenhavn,
d. 15. Juli 1737.

Ligeledes *Andreas Christensen Møller*,

Philos. Baccal.

8.

Da Pladsen tillader det, hidsættes endnu følgende Notits fra en lidt senere Tid:

Pontoppidan fortæller i Udkastet til Fortsættelsen af sin Kirkehistorie²⁾ under Aaret 1744: »Det var nu blevet Mode for mange velmenende af Læg og Lærd at rejse til Herrnhut eller Marienborn, og fandtes alene af Studenter i dette Aar 12 udi Seminario Marienbornensi sub auspiciis Layritzii. Nogle adelige Fruentimmer, Officerer, ja Præster, rejste til Marienborn; af disse søgte nogle kongl. Tilladelse, men fik Afslag, andre drog uformærkt paa egen Haand, andre sendte deres Børn did«.

¹⁾ Blev 1738 Præst i Nautrup i Salling og 1748 i Tødsø paa Mors.

²⁾ Ny kgl. Saml. 737 Fol.